

УДК 159.9.072.43

Найдьонов М.І.,

ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ "МИ" ЯК КОАЛІЦІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Інститут соціальної та політичної психології

АПН України

Пропонується поняття коаліційної рефлексії як проактивної та компенсуючої складової груп-рефлексії, що забезпечує форму доступу до ресурсу спільності. Здійснено перехід до технологічного використання виявлених в лабораторних експериментах закономірностей флуктуації об'єму "ми", які перевірено на рівні інтервенції в організаційну культуру в точках розкоординування розвитку організації. Викладено потрійну модель проблемно-конфліктної ситуації на мікро- та макросистемному рівнях дослідження феноменів складнокоординованості. Підведено підсумки у вигляді проблематизацій суб'єктам замовникам і споживачам технологізованих впливів.

ключові слова: групова рефлексія, коаліція, ідентифікація, складнокоординованість, проблемно-конфліктна ситуація, соціальна напруженість

Предлагается понятие коалиционной рефлексии как компенсирующей и проактивной составляющей групп-рефлексии, которая обеспечивает форму доступа к ресурсу совместности. Совершен переход к технологическому использованию выявленных в лабораторных экспериментах закономерностей флуктуации объема "мы", которые проверены на уровне интервенции в организационную культуру в точках раскоординированности развития организации. Излагается тройная модель проблемно-конфликтной ситуации на микро- и макросистемном уровнях исследования феноменов сложнокоординированности. Итоги подведены в виде проблематизаций субъектам заказчикам и потребителям технологизированных воздействий.

Ключевые слова: групповая рефлексия, коалиция, идентификация, сложнокоординированность, проблемно-конфликтная ситуация, социальная напряженность.

Resume

The concept of coalitional reflectivity as a compensative and proactive constituent of the group reflection, which provides the type of accessing to commonality resource, is pro-

posed. Transition from laboratory experiments to intervention technology on the base of the finding patterns of the "we"-scope fluctuation are realized in the situation of the point of the development un-coordination. The ternary model of the problem-conflict situation on the micro and macro levels of the complicated-coordination investigations is expounded. There are problem reflective questions (problematizations) to interventional technology customers and consumers in the conclusion.

Key words: group reflectivity, coalition, identification, complicated-coordination, problem-conflict situation

Попри актуальність тематики коаліційності у контексті громадських відносин та громадянської свідомості, пов'язаних з останніми подіями у політичному житті, сконцентруємося на заявленому предметі в розрізі організаційної культури та когнітивних аспектів її здійснення в точках розкоординування розвитку організації. Емпіричні дані реконструкції дискурсивного рішення творчих задач групою досліджуваних свідчать про періодичну зміну поняття "ми" у складі триад [1]. Це і "ми-троє", і "ми-двоє", і ми-троє (чи двоє) разом з експериментатором і, навіть "всі ми", хто розв'язав чи ні цю задачу. Нестабільність об'єму "ми" в контексті смислорегулювання дискурсивного рішення не є безпосереднім чинником досягнень чи поразок. Недостатність обґрунтування існуючої **проблеми** "обсягу об'єму ми", виявленої в дослідженнях психології рефлексії як проблеми "надіндивідуальних проявлень", в соціальній психології може відбитись і на прикладному рівні. Отже, в цій статті ми ставимо за мету доведення синтетичної функції коаліційної рефлексії і як компенсуючої (у випадку розриву), і як проактивної складової цілісної груп-рефлексії.

Звернімося, перш за все, до експериментальних досліджень групової рефлексії, що здійснювалися нами в традиційному для вивчення творчості контексті розв'язання групою (тріадою) малих творчих задач (МТЗ). По-перше, вдамося до аналізу самого процесу вирішення групою творчої задачі. В ньому застосуванням показників "я-ми-позиції" реєструвалася флуктуація меж коаліційних утворень як проявів індивідуального та групового суб'єктів. Отримані дані свідчать, що і при індивідуальному, і при груповому рішенні (тобто при різних типах ідентифікації) важливими з точки зору продуктив-

ності рішення є стихійні-свідомі прояви "я-ми-позиції". Так, рефлексивні фрази типу "Ми", коли в одному випадку це "ми" чітко позиціонує коаліцію, наприклад, з двох учасників рішення ("ми" як я та Сашко), а в іншому хто такі "ми" – не очевидно не тільки для експерта, а й для самого випробуваного, по-різному забезпечують продуктивність. Стихійна "я-ми-позиція" стає причиною більш низької результативності, усвідомлена ж позиція, тобто чітка орієнтація в обсязі коаліції (наприклад, "я з Сашком без Івана", або ж "я з Іваном та Сашком" або "ми всі троє") при груповому рішенні, навпаки, ефективніше забезпечує його продуктивність.

Тепер презентуємо інтерпретацію експериментальних даних, отриманих в дослідженні, яке, хоча і мало більш вузький предмет, ніж той, який зараз знаходиться в центрі нашої уваги, проте забезпечило такий обсяг емпіричного матеріалу, який дозволяє робити її достатньо впевнено.

Певні нюанси щодо значення того чи того (індивідуального чи групового) типу ідентифікації (обсягу коаліції) були отримані нами в дослідженні групової рефлексії при різному ступені готовності до інтелектуальної праці. Порівняльні дані я-ми-ідентифікації школярів, студентів і професіоналів [1] дозволили охарактеризувати специфіку колективної позиції школярів як позицію "колективної розчинності", а професіоналів – як "цілісності позиції "я". Стихійна позиція "я" (до 40%) та "ми" (до 70%) з точки зору динаміки прояву конкретних показників вказують, що "розчинність" позиції може бути не просто корисною, а й необхідною стадією пригнічення "я"- позиції заради проявлення ресурсу групи, при включенні якого тільки і може бути розв'язана задача.

Всі прояви ідентифікації мають коаліційну природу. В наших дослідженнях типи проявлення я-ми-ідентифікації у ході пошуку невідомого описувалися в діапазоні: самоочевидне "я" при фактичному "ми" (яке об'єднує досліджуваного та, як мінімум, експериментатора); "я-свідоме"; "я з тобою"; "я з тобою без нього"; самоочевидне "ми"; "ми" з тобою; "ми" всі – свідоме. В цьому діапазоні ми спостерігаємо певне нарощування концентрації ідентифікації від слабого до сильного прояву або від розмитості до диференційованості. Сильні прояви ідентифікації явно забезпечують центрацію су-

б'єктності на індивідуальному чи груповому варіанті як ресурсному прояві. І всі ці прояви мають коаліційну природу: навіть "я" не може бути виокремлено остаточно з "ми" як чинник забезпечення результату, а може тільки знаходитись у процесі виокремлювання.

Це дає нам підстави вважати коаліційність у взаємоопосередкуванні мислення у групі клітиною суб'єктності. Як потенції суб'єктності, коаліції не обов'язкова точна ідентифікація з "я" чи "ми". Тому, перебуваючи і в статусі змішаності суб'єктності (і в ресурсному статусі групової суб'єктності, і у виокремленому статусі суб'єктності індивідної), коаліційність вказує на первинну функцію активності по відношенню до її індивідної чи групової спеціалізації. Навіть слабкі позиції функціонально навантажені певною функцією добровільного знесуб'єктнення, добровільного "відпочинку" (егоїзму) колективного або індивідного. Наявність сильних тенденцій до центрації суб'єктності може бути як певним наслідком стабілізаційної тенденції психіки (за Я.О.Пономарьовим), так і результатом того чи іншого типу рефлексування. Персональна рефлексія спрямована на виокремлення особистості, накопичення індивідуального капіталу, тоді як групова рефлексія спрямована на утримання цілісності групового ресурсу. При цьому неважливо, що це акцентування на цінності групи в даний момент виступає чи чийось стилем, чи чиеюсь стратегією підсилення в майбутньому авторитету особистості на фоні тактики отримання ресурсу. Це неважливо і тому, що саме відсутність ресурсу феноменологізує свідомості нібито тактику, а дійсна причина - необхідність зміни типу ресурсності.

Апеляція до певного об'єму "ми" і в контексті атрибуції, і в контексті переосмислення набуває своє значення у зв'язку із системою рефлексування, коли можна встановити, що повнота чи частковість саме і виступають об'єктом рефлексування. Крім експериментів з дослідження рефлексивних механізмів творчості в процесі розв'язання малих творчих задач нами проводилися експерименти, спрямовані на встановлення значення рефлексивних саморегулятивних функцій як цінності, з якою себе ідентифікують досліджувані. Для цього досліджуваним надавалися протоколи рішення (на паперовому носії) ними малих творчих задач, в яких спеціально було видалено познач-

ки, які фіксували авторство висловлювань. В результаті цих експериментів виявилось, що досліджувані проявляють досить незначні можливості ідентифікувати себе по саморегулюючих висловлюваннях. Водночас, коли смислорегулюючі висловлювання знаходяться поруч із значущими предметними висловлюваннями та тими, що стосуються міжгрупової сфери, авторство реконструюється досліджуваними достатньо точно.

Описані дослідницькі факти були перенесені нами в технологічний контекст. При цьому ми виходили з того, що об'єм "ми", в якому себе ідентифікує особа, як самодостатній саморефлексивний акт може набути такого статусу при певних технологічних процедурах. Саме в силу того, що із зовнішньої дослідницької позиції необхідність перебування в різному об'ємі "ми", як факторі саморегулювання продуктивності, була очевидною, ми поставили завдання – процедури, що застосовуються нами для зміни типів коаліційності, мають забезпечувати підкріплення рефлексування цих об'ємів.

У інноваційній варіації рефлексивної технології принципи сходження коаліційності до цілісності, виокремлення коаліцій із більшої групи та автономності організаційно реалізуються через утворення в середовищі учасників рефлексивної події такої кількості груп і такої кількості їх модифікацій, які закріплюють успіх рефлексування і переводять його в самостійні рефлексивні акти. Переміщення учасників по групам різного спрямування та ідентичності ґрунтується на необхідності виконання різних функціональних завдань. Переосмислення цих різних коаліційних утворень спеціалізує досвід як індивідний чи груповий спосіб рефлексування.

Навчальна варіація технології передбачає можливість враховувати різношаровість аудиторії, не опосередковуючи її фактичним утворенням підгруп (як це відбувається у тренінговій ситуації), а завдяки створенню віртуальних груп (розбиваючи аудиторію на підгрупи у внутрішньому плані), по відношенню до яких ставляться специфічні педагогічні завдання.

Звернемося до нашої широкої практики вивчення явища спільності, її утворення та виокремлення з неї в проектах організаційної та політичної психології [2; 3], яка ви-

являє різні інтелектуальні потенції в соціосистемах з різним способом коаліційності. Саме ці різні способи породжують явище складності.

Причини складності в проявах функціонування соціосистем при загальній тенденції всіх підсистем до спрощення полягають в тому, що на рівні утворення спрощеної спільної картини присутня або історія спрощення (пам'ять умовчань), або особливі маркери дознакового характеру, які не завжди кореспондують або з самим принципом управління, або з новими завданнями, або швидкою зміною учасників тощо. На рівні організацій цей феномен має назву складнокоординованості. Явище складнокоординованих організацій є реальністю, близькою до проблемно-конфліктних ситуацій (ПКС), які ретельно вивчені в психології творчості. В соціально-психологічному аспекті воно межує з поняттям соціальної напруженості. В аспекті управління складнокоординованість є наслідком дисонансу потреб соціальної системи і типу застосованого управління та якістю його реалізації.

Водночас, в широкому контексті життя суспільства чинниками напруженості стають досить невловимі складові. Наприклад, поняття "стандарти життя", яке стало не тільки загальноживаним, а й часто – в технологіях, які роблять ставку на геополітичні потреби та стереотипи – несе в собі навантаження або невваженої, або пристрасної психологічної інтервенції. Разом з тим це поняття містить у собі не тільки аспекти привабливості (як потенцію розширення можливостей) чи обов'язковості (як умови приєднання до можливостей); стандарти – це історія суб'єктивного чи об'єктивного їх творіння. Часто таке творіння з боку авторів технології спричиняє розрив свідомості споживачів саме тому, що походить із технологій масового впливу. Аспектами розриву є, по-перше, частковість або цілісність мішені технології, скажімо, громади або електорату (тобто питання об'єму та змісту), по-друге, – приналежність технології: своя (національна) чи чужа (іноземна). Такі розриви, маючи ситуативний характер, можуть або самостійно переосмислитися споживачами, або наразитись на нові впливи, що компенсують або закріплюють їх.

Небезпечною стороною технологічних впливів, що здійснені на замовлення, є не стільки те, що вони втручаються в масову свідомість, скільки те, що поза прагматика-

ми замовлень їх наслідки знаходяться вже поза межами можливостей самих технологів впливати.

Уявимо ситуацію, коли діють патріотичні і нібито відповідальні технологи, які зв'язують поняття стандартів життя з певним геополітичним вибором. При цьому даний конструкт, крім способу досягнення стандарту, пов'язаний також з певною політичною силою, та ще й певним громадянством самих технологів. Уявимо, що політична сила виявилася не стовідсотково послідовною в реалізації задекларованого способу. Конструкція не тільки розпадається, а й робиться неможливою для відтворення технологіями без самих замовників, а спроба № 2 – це і є демонстрація втрати технологіями відповідальності за свої дії навіть при благих намірах. З груп-рефлексивних позицій наявність в попередній схемі конструкції "громада" створювала б компенсуючу складову технологічного розриву і з боку технології, і з боку замовника. За її відсутності в конструкції існує вірогідність підсилення соціальної напруженості.

Попри широке тлумачення поняття соціальної напруженості – і як певної деструкції (девіантності), і як суто інформаційного явища (про депривацію потреб), і як явища мобілізаційного, – найбільш точним нам вдається підхід, який забезпечує врахування аксіологічної сторони потреб [4; 5]. З чого визначаємо соціальну напруженість як стан соціуму не в філософському чи соціологічному сенсі, а саме в психологічному, де баланс індивідного та надіндивідного є індикатором, а не утвердженням кризового розвитку соціальної системи: "В онтологічному ракурсі соціально-психологічне – це і є соціальне у його психологічній, тобто людській конкретиці. Зважаючи на викладене вище, соціальну напруженість логічно буде інтерпретувати як певний психічний стан суспільства (спільноти, групи), що зумовлюється об'єктивними чинниками (на кшталт падіння виробництва, зниження рівня споживання, притоку мігрантів, загострення міжетнічних суперечностей) і проявляється в індивідуальній та груповій поведінці (ті ж аборти, злочинність, акції протесту тощо)" [5].

І хоча поняття соціальної напруженості є дотичним до поняття готовності до соціального протесту, девіантна сторона його прояву не може визначати саму суть специфіки відбиття надіндивідного усвідомлення складності. Розглянемо аспекти відтво-

рення спільного і відмінного в суб'єктивному відбитті на індивідному та надіндивідному рівнях з урахуванням когнітивної складової. У якості моделі оберемо емоційно-інтелектуальні стани, які виникають у досліджуваних в ході розв'язання малих творчих задач (МТЗ). В традиції психології рефлексії ці стани мають назву проблемно-конфліктної ситуації (ПКС). В нашому аналізі розглядається три рівня, які будуть відповідно пронумеровані.

Рівень перший – ПКС-1. При розв'язанні задачі одним випробуваним усвідомлення (як процес) відбувається як відбиття проблеми (проблемність-1) і як відбиття внутрішнього конфлікту (конфліктність-1). Під проблемністю ми розуміємо суб'єктивне ототожнення себе з проблемою, яке відбивається певними дискурсивними висловлюваннями, які швидше інформують про цей стан досвідченого спостерігача і тільки згодом презентують цей стан самому носію. Конфліктність у нашому розумінні є суб'єктивне ототожнення себе з тим чи тим (позитивним/негативним) розвитком проблеми, яке несе в собі і мобілізаційний, і деморалізаційний ефекти, які у випадку самовизначення до творчості, публічних випробувань мають розвиток як стратегії продуктивності. На рівні дискурсу висловлювання, які проявляють позитивний/негативний розвиток, також виконують репрезентаційну функцію та функції самоопанування, самоорганізації, самоскерування.

Рівень другий – ПКС-2. При розв'язанні задачі групою крім вже визначених проблемності-1 та конфліктності-1, які предметну реальність індикують в суб'єктивному ракурсі, до предметності задачі додається ще один шар, який походить від імпліцитної задачі-2 – необхідності забезпечити оптимум кооперації. У цьому випадку проблема ідентифікується не тільки в предметі, а й в її репрезентації, яка є складеною з двох задач, не може зразу очиститися від взаємодії двох джерел. Таким чином, проблемність-1 є суб'єктивне ототожнення себе з проблемою, партнерів як проблеми (забігаючи вперед, скажемо, що ця складова є результатом впливу конфліктності, але вже обернута в предмет). Проблемність-2 – це суб'єктивне ототожнення з проблемою себе та оточення. Якщо конфліктність-1 – суб'єктивне ототожнення себе з позитивним-негативним розвитком проблеми в двох її проявах, то конфліктність-2 – суб'єктивне

ототожнення *оточення* як з позитивним-негативним в розвитку проблеми, так і з синергією. При всій "драмі" ПКС-2, яка виражається в проявах атрибуції та широкій варіації локусу контролю, її рівень врівноважується безпосередністю комунікацій та взаємодій. Таким чином, ПКС-1 та ПКС-2 відносяться до мікросоціосистемного рівня, якому притаманна відносна безпосередність відбиття. Звичайно сам опосередкований характер людської діяльності та комунікації (і на рівні знакової системи), наявність культурних та соціальних настанов нами враховуються.

Третій рівень – ПКС-3 – відноситься до макросоціосистемного рівня і може бути названий представницьким, інституціональним. Його опис має теоретичний характер, оскільки когнітивна компонента в ньому може будуватися на моделі розв'язання МТЗ тільки як ідеальній. На цьому рівні проблема локалізується в області предметній (матеріальній, знаковій) та в репрезентації, тобто змішано.

Оскільки на даному рівні втрачається навіть відносна безпосередність відбиття, то ПКС може бути розкладена на предмет та відбиття (репрезентацію) тільки при певних зусиллях. Проблемність-1 і проблемність-2 на третьому рівні присутні в повному обсязі, проблемність-3 виражається тут в суб'єктивному ототожненні проблеми переважно з *інтеграційним* рівнем, ніж з собою та оточенням. Прояви такої проблемності тотожні феноменам складнокоординованості і можуть мати загальну назву інституціональної відповідності. Вагому частину цієї проблемності становить проблема представництва й балансу образу та реальності в інформаційному середовищі.

В конфліктності-3 присутні і конфліктність-1, і конфліктність-2, тобто переживання ідентифікації і себе і оточення з проблемою. У вузькому сенсі конфліктність-3 – це соціосистемна конфліктність, яка і на рівні переживань, і на рівні мобілізації відбиває культурні, цілісно-владні дисбаланси і співпадає зі змістом соціальної напруженості.

Соціальна напруженість – це стан соціуму, який, з одного боку, підтверджує наявність в суспільстві носіїв проявів проблемності-3, з іншого – проявляє його інобуття по відношенню до конкретного члена суспільства, тобто, підтверджує його надіндивідуальний характер.

Зауважимо, проблемність – це не просто когнітивна пізнавальна задача, а ідентифікація суб'єкта із проблемою. Це не означає, що у випадку, коли суб'єкт (на соціо-системному рівні) не ідентифікує себе із усвідомленою проблемою, то її – проблемності – немає. Із зовнішньої (дослідницької) позиції такий стан буде потребувати пошуку форми прояву, в якій він стане доступним дослідницькому інструменту. В суб'єктивній позиції – це аспект і культурних форм, і більш чи менш спокійних чи різких криз.

Звернемося до наступного когнітивного чинника соціосистемної конфліктності. При вивченні стереотипів розуміння-узгодження [6] нами з'ясовано, що люди не тільки маскують свою позицію незгоди роллю того, хто нібито не розуміє, чи того, хто намагається зрозуміти, а й не рефлексують своїх стереотипних стилів. Тоді в соціальному (міжсуб'єктному) контексті взаємомаскування процесів розуміння і узгодження при побудові спільних репрезентацій груповим суб'єктом [7] набуває як рис конфліктності, так, водночас, і форм зняття конфліктності.

Викладені думки про соціальну напруженість як відбиття (раціональне та емоційне) розриву враємовідтворюваності коаліцій та про співвідношення образу і реальності і в фактичному, і в теоретичному контексті загострюють питання штучної соціальної напруженості в спосіб створення "технологічного" образу цього розриву.

Як психологічний механізм коаліційність не співпадає з обсягом розуміння соціологічного чи політологічного. І альянси політиків, і електоральні переваги щодо них відбивають аналітичну (диз'юнктивну) складову. Ми ж звертаємо увагу на синтетичну складову коаліційної рефлексії. Різні прикладні галузі психології містять приклади проявів обох цих складових в макросоціосистемному та мікросоціосистемному. Так, ми знаємо, який дискурс відбувається у внутрішньому і зовнішньому плані сімейних пар, які розлучаються (тут переважають акценти на відмінності), і у тих, які ідуть до шлюбу (де акцентовано спільність). При цьому, ці акценти є не стільки вольовими прийомами виокремлення, скільки репрезентаціями, які включають відбиття не тільки сучасного стану, а й майбутнього. Сутність такої змішаності в репрезентації не може бути пояснена, наприклад, фізіологічною домінантою. Причиною відчуття спільності

(в ідентифікації себе з "ми") чи виокремленості (в ідентифікації себе з "я") є механізм ресурсної взаємообумовленості індивідного та групового суб'єктів [8; 9].

Відстежування подій від історичної давнини до сучасних кризових проблемних ситуацій, які вимагають творчого прориву, показує, що спільність виступає для індивідів ресурсом, для отримання доступу до якого відбувається ситуативна зміна ідентифікації – переідентифікація. При чому ціна феноменологічного її оформлення виражена в часі чи в ціннісних переживаннях зараз не розглядається.

Призначенням коаліційної рефлексії в галузевому соціально-психологічному сенсі є не ситуативний, а інституціональний тип відбиття взаємозалежності ресурсів, розподілених в різних соціальних прошарках (коаліціях), об'єднаних близькими когнітивними схемами, і, тим самим, забезпечення повного вичерпання визначеності меж "ми".

Підходи до здійснення впливів на та через коаліційну рефлексію, характерні для роботи з організаціями, використовувалися нами (можуть бути використані) і поза їх межами, в більш широкому соціумі – на рівні громади. Тут суттєвим є збільшення кількості суб'єктів, які взаємодіють, а замовником впливів (замість комерційної організації) виступає громадська інституція, яка взаємодіє з громадою через спеціально підготовлених агентів, які разом із ЗМК утворюють певне інформаційне поле, функціонування якого "працює" на досягнення головної актуальної мети громади. Таким чином, суб'єктами взаємодії виступають організації – замовник технологічних впливів та їх виконавець, окремі персони – політичні лідери (застосування технології відбувалося в контексті виборчої кампанії), активісти громадської інституції та власне громада **Ошибка! Источник ссылки не найден.** Адекватність застосування підходів до груп-рефлексії в її конкретизації коаліційної рефлексії, що розроблялися в організаційному контексті, до більш широкого соціуму в нашій практиці була підтверджена практичними результатами виборчої кампанії та реалізацією намірів громади після закінчення виборів. Наступний рівень аналізу соціуму саме на якому відбуваються масові інформаційні інтервенції є предметом розгляду зараз на теоретичному рівні.

Отже, підводячи підсумки, можемо зробити наступні висновки.

Визнання паритетності індивідної та групової суб'єктності, на якому наголошується в цій та інших наших роботах (посилання), та введення поняття коаліційності як **клітини** і диференційованої, і недиференційованої суб'єктності, яка фіксується в лабораторному та впроваджувавальному (на рівні організацій) дослідженнях, логічним продовженням мають твердження про можливість підтримки процесів координування меж коаліційного "ми" як із середини самої коаліції, так і через зовнішнє втручання.

Перенос рефлексивної технології (проектної мета-технології – ПМТ) в більш широкий соціум, ніж організація, підтверджує можливість підтримки процесів координування меж коаліційного "ми" на прикладі електорального вибору та його технологічного забезпечення.

Зміна меж коаліції може мати наслідками як підвищення показників продуктивності, так і стагнацію когнітивної сфери.

Розуміння, що на прикладному рівні викладені закономірності використовуються технологіями реклами, політичних впливів робить доречним трансляцію висновків у практичні рекомендації, особливо в сенсі етичної складової. Такими висновками, що вказують шлях для практичного застосування викладених вище теоретичних положень, є наступні: по-перше, запропонований груп-рефлексивний підхід в контексті ризиків теоретично не забезпечених технологічних впливів пропонує визначеність меж "ми" як складову коаліційної рефлексії; по-друге, як підхід, який впроваджує контрольований дискурс певних груп, він проблематизує вихід замовників, виконавців технологічних впливів з рівня ситуативної прагматики та перехід на рівень місії та візії, а вимушених споживачів впливів, опосередкованих ЗМК, – до самоорганізованої коаліційної рефлексії.

Література

-
1. Найденов М.И. Групповая рефлексия в решении творческих задач при различной степени готовности к интеллектуальному труду: Дис. ... канд. психол. наук. – Киев, 1989. – 239 с.
 2. Найденов М. И. Проектная психолого-организационная технология как реализация групп-рефлексивной концепции. // Психологічні тренінгові технології у правоохоронній діяльності: науково-методичні та організаційно практичні проблеми впровадження і використання, перспективи розвитку. Матеріали міжнародної науково практичної конференції. – Донецьк, 2005. – С. 128–134.

-
3. Найдюнов М. І. Груп-рефлексивна організація діалогу між агітатором та виборцем // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць / За заг. ред. М. Слюсаревського; Упоряд. Л. А. Найдюнова, Л. П. Черниш. – К.: Міленіум, 2005. – Вип. 4. – С. 345-352.
 4. Саламатов В. Методология измерения и опыт оценки социальной напряженности // Конфліктологічна експертиза: теорія і методика. – Вип. 1. – К., 1997. С.38–50.
 5. Слюсаревський М. М. Соціальна напруженість: теоретична модель необхідних і достатніх показників // Наук. студії із соціальної та політ. психології: Зб. статей / АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. – К.: ТОВ «Вид-во “Сталь”», 2002. – Вип. 5 (8). – С. 3–24.
 6. Найдюнов М. І Конвенційні та когнітивні стереотипи як складові складно-координованості // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості і обдарованості: Збірник наукових праць / За ред. В.О. Моляко. - Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Франка, 2007. – С. 148–159.
 7. Найдюнов М. І., Найдюнова Л. А. Модель репрезентацій групового суб'єкта в наданні психологічної допомоги // Теорія і практика допомоги особистості в психологічному консультуванні і психотерапії. Матеріали міжнародної науково практичної конференції. – Київ, 2005. – С. 81–84.
 8. Найдюнов М. І. Проблема суб'єкта в рефлексивній психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В.О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 197–230.
 9. Найдюнов М. І. Коаліційна модель суб'єкта соціалізації // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – Чернігів, 2006. – Вип. 41. – Т. 2. – С. 26–33. – Сер.: "Психологічні науки".